

RECENSIES

Huisman het door hem bedoelde natiebesef niet aanwezig. Hij heeft dit echter niet bewezen. Het gaat niet aan, alle professoren in de theologie, van Röell ter linker, tot Lampe ter rechter zijde, op één grote hoop te vege. Bovendien kan geen uitspraak worden gedaan zonder onderzoek naar de vele gelegenhedsredevoeringen die in het universitaire milieu werden gehouden en naar de vele publikaties die de hoogleraren in de theologie op hun naam hebben staan. Het zou niet verbazingwekkend zijn als in een aantal gevallen segmenten van het Israëlmodel terug te vinden zijn.

Bijzonder jammer is het ook, dat Huisman de door hem wèl opgespoorde dragers van het Israëldenken niet dichterbij zijn lezers heeft willen brengen. Waren het dorps- of stadspredikanten, gelegenhedsorangisten of volhouders, alumni van bepaalde universiteiten, gezeten burgers of betrekkelijk armen? Een prosopografisch onderzoek, ondersteund door gegevens uit kerkelijke archieven, zou hier zeker op zijn plaats zijn geweest. Nu hangt het theoretische gedachtengoed geheel en al in de lucht.

Tenslotte nog enkele losse opmerkingen. Huisman wijst erop dat de predikanten het luïdst klaagden over de economische toestand van het land in de eerste helft van de achttiende eeuw. Hij relateert dit echter niet aan de werkelijke stand van zaken, die eigenlijk pas veel later in de eeuw aanleiding tot misbaar gaf. Zo voert Huisman elders vier voorbeelden van kritiek op de overheid aan zonder erop te wijzen dat ze alle uit 1747 stammen. Nergens wekt hij de indruk dat wisselingen in het politieke tij van invloed zouden kunnen zijn geweest op de uitingen van de nationaal-gereformeerden.

In het op zich zeer behartenswaardige hoofdstuk over de historiografie van de traditioneel-gereformeerden noemt de auteur een personalistische benadering van het historische gebeuren typerend voor hun aanpak. Deze benadering was in de achttiende eeuw echter nog zo algemeen dat hiermee weinig gezegd is. Ook in dit geval had een afbakening op comparatief onderzoek moeten steunen.

Huisman ondersteunt zijn vermoeden dat predikanten invloed hadden op de inhoud van de bededagbrieven van de Staten-Generaal met onder andere enkele verwijzingen naar hele resolutiedelen. Een en ander is echter uitermate onwaarschijnlijk. De behoedzame, ongetwijfeld sterk door de traditie bepaalde, formuleringen van de telgen van het griffiersgeslacht Fagel wijzen er eerder op dat de traditioneel-gereformeerden geen monopolie bezaten op bepaalde uitdrukkingen.

De hier besproken dissertatie richt de schijnwerper op een ten onrechte in vergetelheid geraakt gedachtengoed, dat in brede kring heeft doorgewerkt en ook in later tijd levend is gebleven. Huisman geeft hiermee de aanzet tot verder onderzoek, waarbij de verdeling in eeuwen en kleine groepen overwonnen zou moeten worden.

J. Roelevink

J. Thomas Lindblad, *Sweden's Trade with the Dutch Republic 1738-1795. A Quantitative Analysis of the Relationship between Economic Growth and International Trade in the Eighteenth Century* (Assen: Van Gorcum, 1982, xiii + 200 blz., f32,50, ISBN 90 232 1953 8).

In a supremely orderly book, Thomas Lindblad explores the eighteenth-century commercial development of Sweden and the Dutch Republic. His point of departure is a conviction that the eighteenth-century Swedish economy was thriving while the Dutch economy

was languishing in stagnation and decay. This is itself a contentious assumption. It seems to exaggerate Swedish successes since, after all, the Sweden that emerged from this ostensibly thriving growth has come to be known (in Sandberg's phrase) as an 'impoverished sophisticate'. Moreover, to characterize the trend of the Dutch economy as one of 'stagnation and apathy' (2) is to overlook conflicting assertions, one arguing continuing growth (e.g., from Morineau, dealing with overall rather than only Dutch staple trade in the first half of the eighteenth century) and another absolute decline (e.g., from Jan de Vries).

Lindblad's aim is to use the available data to explore how the bilateral trade influenced paths of economic development, applying statistical techniques and international trade theory. His hypothesis is that Dutch-Swedish trade faltered 'because of the divergence between the growth paths', so that 'Swedish growth could not be transmitted to the Dutch economy' (5 and 139). Yet he faces several conundrums in trying to explore this. One problem arises from incomplete price data, and the need to make certain inevitably contentious decisions about how to use the available data. For example, Lindblad establishes the constant value of imports into Sweden from the Republic by using an index of general Swedish commodity prices during a period in which Swedish inflation was two to three times greater than Dutch inflation. Another unresolved problem lies in the scale of Dutch-Swedish trade. As Lindblad acknowledges, 'The essence of change in the Dutch-Swedish trade scintillates with far less brightness when viewed against the background of the total trade of the Republic' (119). Since this trade link was not of leading importance for either country, one faces the problem of how to make a comparatively minor trade link reveal very much about economic patterns in two states with vastly different economic structures and at quite different levels of development. (Incidentally, I quote this passage also as an example of how difficult it is sometimes to understand Lindblad's meaning.)

Another unresolved problem lies with the overall balance of payments between the Republic and Sweden. Lindblad focuses on the flow of goods and attempts, with a large number of assumptions and proxies, to reconstruct how changes in the terms of trade influenced Dutch economic development. He concludes that 'Swedish growth could not be exported because of the sombre prospects for imports from the Republic' (133). But Lindblad describes a situation in which capital account flows took an increasingly important part in events. The Swedish government borrowed heavily from the Dutch, among other reasons to stabilize the currency. Swedish merchants also used Dutch credit, to the extent that Lindblad writes at one point of a growing 'dependency of Swedish commerce and production upon Dutch credits' (55). Yet these developments, which refer to a flow of *services* and capital that substantially influenced the Dutch if not also the Swedish economy, are not considered within the hypothesis. Moreover, Lindblad points out an apparently long-run gap between interest rates in the Republic and Sweden, yet does not explain how this gap could have been sustained in the light of such heavy capital flows.

Another problem exists in establishing the scale of decline in Dutch-Swedish trade. Establishing the fact of decline is, Lindblad believes, essential in order to prove his hypothesis. Yet this seemingly simple issue turns out to be complex. At one point (30) Lindblad maintains that the average cargo volume in 1791-1795 was only about half what it had been in 1741-1750. But his table (145-146) shows 1791-1795 cargo volume to have been 66 per cent of the 1741-1750 level. Moreover, if the base period is shifted to 1751-1755, trade during 1791-1794 was 94 per cent of its former level. This playing with numbers reveals how complicated are the problems that Lindblad faced, and how difficult it is to proceed without a clear development of what the 'normal' state of the relationship is. Gaps in the data, principally the unavailability of information before 1738, and sharp annual fluctua-

tions which are not smoothed by a moving average procedure, make it difficult to determine what the beginning point signifies, and how far values for 1738 can be used for purposes of comparison (as is done in Lindblad's choice of three sample years, 1738, 1765 and 1792).

The most successful part of this book lies in its illustration in detail of how the Dutch staple market failed to sustain itself. But Lindblad's effort to test his hypothesis is less successful. His method for testing is to pose four questions about the trend of the bilateral trade, the relation of trade to the two economies, and the terms of trade between the two countries. Without explanation, Lindblad asserts that a certain answer to these questions will allow acceptance of the hypothesis. I cannot see how the questions could constitute a test of the hypothesis, and I cannot see how they may be taken to do so on the basis of the evidence that Lindblad provides. Moreover, it is my impression that hypothesis testing may lead to rejection but not to acceptance.

I hope that Lindblad will continue this research, and especially that he will take a somewhat different view of the possible implications of the data that he has so carefully gathered. They may be more revealing about the nature of eighteenth-century trade than about divergent growth paths between the two economies, and especially about the structural character of the unquestionable decline of the Dutch staple market.

J.C. Riley

Roland Mortier, Hervé Hasquin, ed., *Etudes sur le XVIIIe siècle*, IX (Brussel: Editions de l'Université de Bruxelles, 1982, 208 blz., BF560,—, ISBN 2 8004 0790 5).

In dit boek brengt de 'Groupe d'étude du XVIIIe siècle' de eerste resultaten van twee jaar interdisciplinair onderzoek over de adel in de achttiende eeuw in 'België'. In de zeer korte inleiding somt secretaris Hasquin de voornaamste onderzoeksvragen op. Het boek zelf omvat het verslag van een linguïstisch georiënteerd onderzoek, een kunsthistorische studie en een biografie.

In de eerste bijdrage handelt Daniël Droixhe over de houding van adel en burgerij tegenover de nieuwe tijdstroming, de Verlichting, in het prinsbisdom Luik. Hij doet dit door het taalgebruik te onderzoeken in een dozijn processen, waar de privileges van de adellijke klasse met deze van de burgerij in conflict kwamen. Naast deze teksten gebruikt hij ter aanvulling andere primaire bronnen, die bij de respectieve sociale categoriën horen. Hij merkt daarbij terecht op dat het kiezen daarvan een delicate zaak is. Maar we mogen stellen dat zijn eruditie voor een goede selectie gezorgd heeft. Geografisch bevindt al dit bronnenmateriaal zich in het gebied tussen Samber en Maas en het graafschap Looz. Chronologisch betreft het de periode van 1765 tot 1785. Dit stemt ongeveer overeen met de ambtsperiodes van prinsbisschoppen Charles d'Outremont en Velbruck. Alhoewel Droixhe zelf stelt dat deze twee centrale periodes met elkaar contrasteren als de oude wereld en een nieuwe samenleving, maakt hij van deze tegenstelling verder geen gebruik in zijn bespreking. Als eerste begrip verklaart hij hoe in elk proces de ene groep over de andere sprak. Vervolgens gaat hij de invloed van de Verlichting na in de lofwoorden over de prinsbisschop en de begrippen in verband met liefdadigheid. Dan bespreekt hij hoe 'de rede' in het recht gebruikt werd. Tenslotte handelt hij over het taalgebruik in verband met gevoelens, de beheersing en de emoties. Hij besluit dat het christelijk denken blijft overheersen in deze geïmporteerde woordenschat. Alleen als het gaat over fundamentele her-